DỰNG BIA TIẾN SĨ TẠI VĂN MIẾU QUỐC TỬ GIÁM

TRUNG TÂM HOẠT ĐỘNG VĂN HÓA KHOA HỌC
VĂN MIẾU - QUỐC TỬ GIÁM

NHÀ XUẤT BẢN
THÔNG TIN VÀ TRUYỀN THÔNG

Di tích Văn Miếu - Quốc Tử Giám hiện nay còn lưu giữ được 82 tấm bia Tiến sĩ, trên đó khắc ghi họ tên và quê quán của 1304 người đỗ trong 82 khoa thi đã được tổ chức dưới triều Lê và triều Mạc (1442-1779).

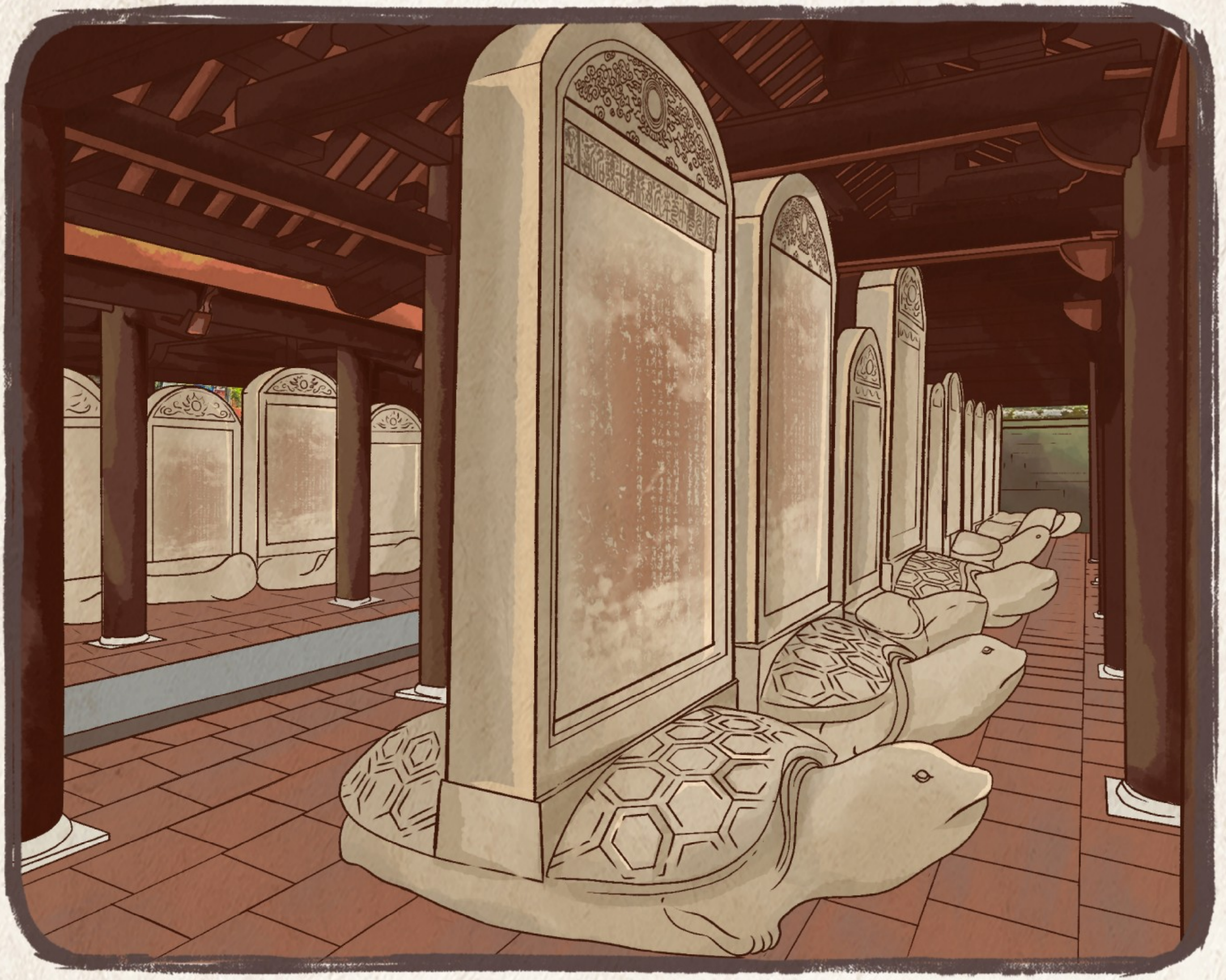

Các bia đá đã được UNESCO công nhận là Di sản tư liệu thế giới thuộc Chương trình Ký ức Thế giới vào năm 2011.

Năm 2015, 82 bia tiến sĩ tại Văn Miếu – Quốc Tử Giám được Chính phủ Việt Nam công nhận là Bảo vật quốc gia.

Mỗi tấm bia là một pho sử liệu và là một tác phẩm nghệ thuật. Dòng chữ Hán nằm ngang là niên đại của khoa thi. Phần thân bia có bài ký ghi lại tình hình chính trị của triều vua đang trị vì, họ tên và chức quan của các vị giám khảo, số lượng người dự thi, họ tên chức vị của người soạn văn bia, người hiệu đính, người viết chữ, khắc đá. Đặc biệt còn có họ tên, quê quán của các vị Tiến sĩ và ngày, tháng, năm tổ chức dựng bia. Hoa văn trang trí trên bia khá đa dạng, phản ánh phong cách nghệ thuật qua các triều đại. Bia tiến sĩ càng về sau càng được trang trí công phu và tinh xảo với các họa tiết mặt trời, mặt trăng, mây, rồng, phượng, hình người, hoa lá, chim và thú…

Năm 1484, để biểu dương nhân tài, khuyến khích việc học tập. Vua Lê Thánh Tông cho dựng 10 tấm bia đầu tiên cho các khoa thi Tiến sĩ của triều Lê từ khoa thi năm 1442 đến khoa thi năm 1484 đặt tại Văn Miếu – Quốc Tử Giám. Hiện nay, còn lưu trữ 7 tấm bia trong khu Vườn bia tại khu Di tích Quốc gia đặc biệt Văn Miếu – Quốc Tử Giám.

Sự kiện này được Đại Việt sử ký toàn thư chép như sau: "Năm Giáp Thìn, niên hiệu Hồng Đức thứ 15 (1484)... Mùa thu, tháng 8, ngày 15, dựng bia có bài ký ghi tên các Tiến sĩ từ khoa Nhâm Tuất năm Đại Bảo thứ 3 (1442) đời vua Thái Tông triều ta đến nay...". Đây là sự kiện đặc biệt, tạo thêm giá trị tinh thần quý giá cho Văn Miếu - Quốc Tử Giám.

Bia đề danh Tiến sĩ khoa thi năm Nhâm Tuất niên hiệu Đại Bảo 3 (1442) là một trong 10 tấm bia Tiến sĩ đầu tiên được dựng trong đợt này tại Văn Miếu – Quốc Tử Giám. Bia có kích thước nhỏ, chiều cao 108 cm, chiều rộng 52 cm, dày 18 cm. Trán bia hình khung vòm, họa tiết trang trí trên trán bia là nhật nguyệt, hòa quyện với mây cách điệu tạo nên bố cục tương đối chặt chẽ. Diềm bia trang trí hoa dây và hoa hải đường, hoa sen... Rùa đội bia có đầu tròn, ngẩng cao, hơi chếch về phía trước; miệng rộng, có răng nanh; mắt rùa to, lồi tròn, dáng khoan thai, mai rùa nổi cao trơn nhẵn. Rùa là biểu tượng cho sự trường tồn và bền vững. Niên đại tổ chức khoa thi được khắc nằm ngang trên cùng sát với trán bia đọc từ phải sang trái: "Đại Bảo tam niên Nhâm Tuất khoa Tiến sĩ đề danh ký" theo lối chữ Triện.

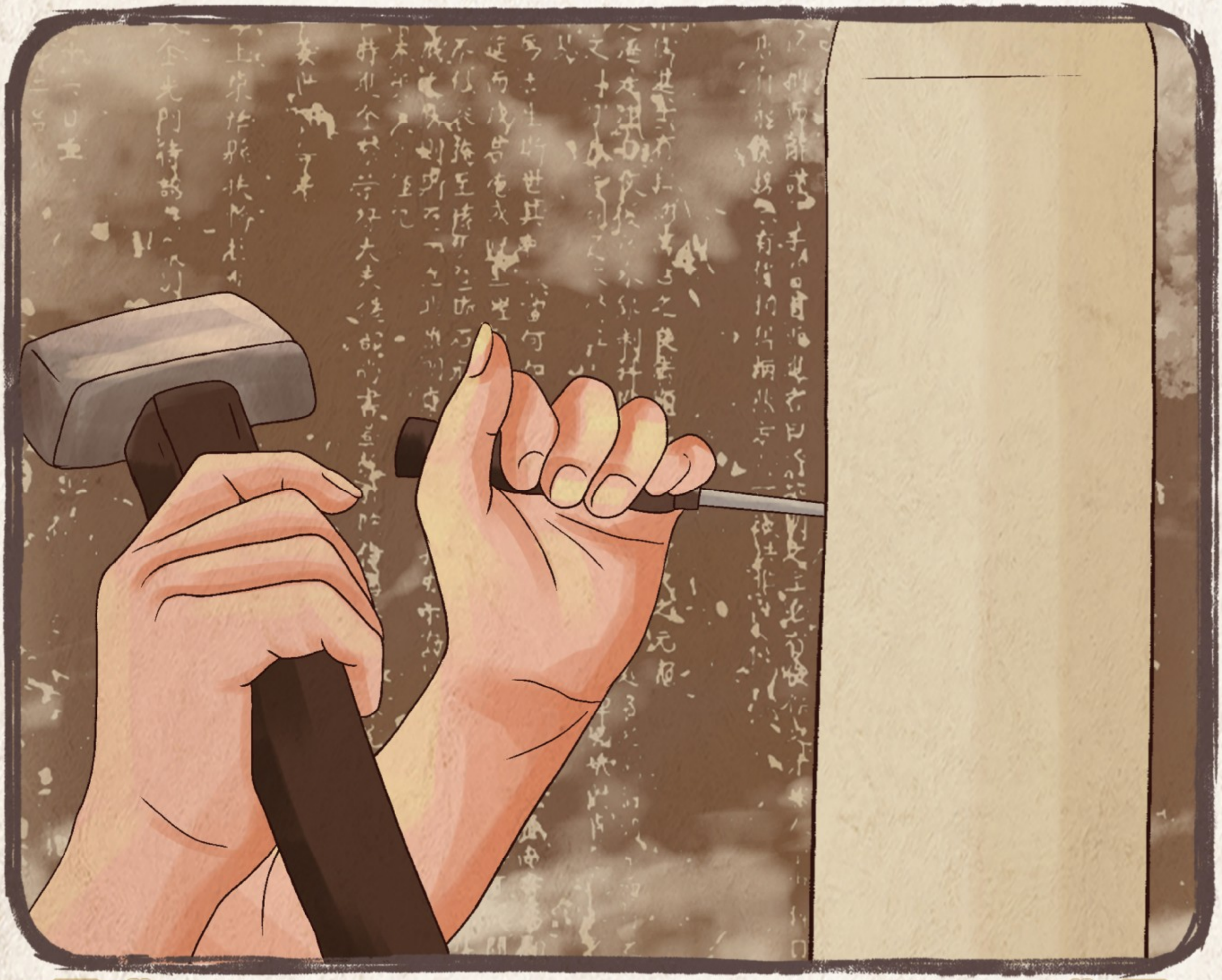

Trên bia khắc bài văn bia bằng chữ Hán do Đông các đại học sĩ Thân Nhân Trung soạn. Bài văn bia gồm bài ký, danh sách các vị đỗ Tiến sĩ, cuối cùng là họ tên, chức vụ của người soạn văn bia, người viết chữ, năm dựng bia. Bia ghi rõ số người dự thi Hội là 450 người, số người đỗ Tiến sĩ là 33 người.

Trong bài ký của tấm bia đầu tiên này, Thân Nhân Trung đã viết: Hiền tài là nguyên khí quốc gia. Nguyên khí thịnh thì thế nước mạnh mà hưng thịnh, nguyên khí suy thì thế nước yếu mà thấp hèn. Vì thế các bậc đế vương thánh minh không đời nào không coi việc giáo dục nhân tài, kén chọn kẻ sĩ, vun trồng nguyên khí quốc gia làm công việc cần thiết...

Người đỗ Trạng nguyên là Nguyễn Trực, người làng Bối Khê, huyện Thanh Oai, phủ Ứng Thiên. Nguyễn Trực là vị Trạng nguyên khai khoa của nhà Lê, cũng là vị tiến sĩ đầu tiên được khắc tên trên bia Tiến sĩ.

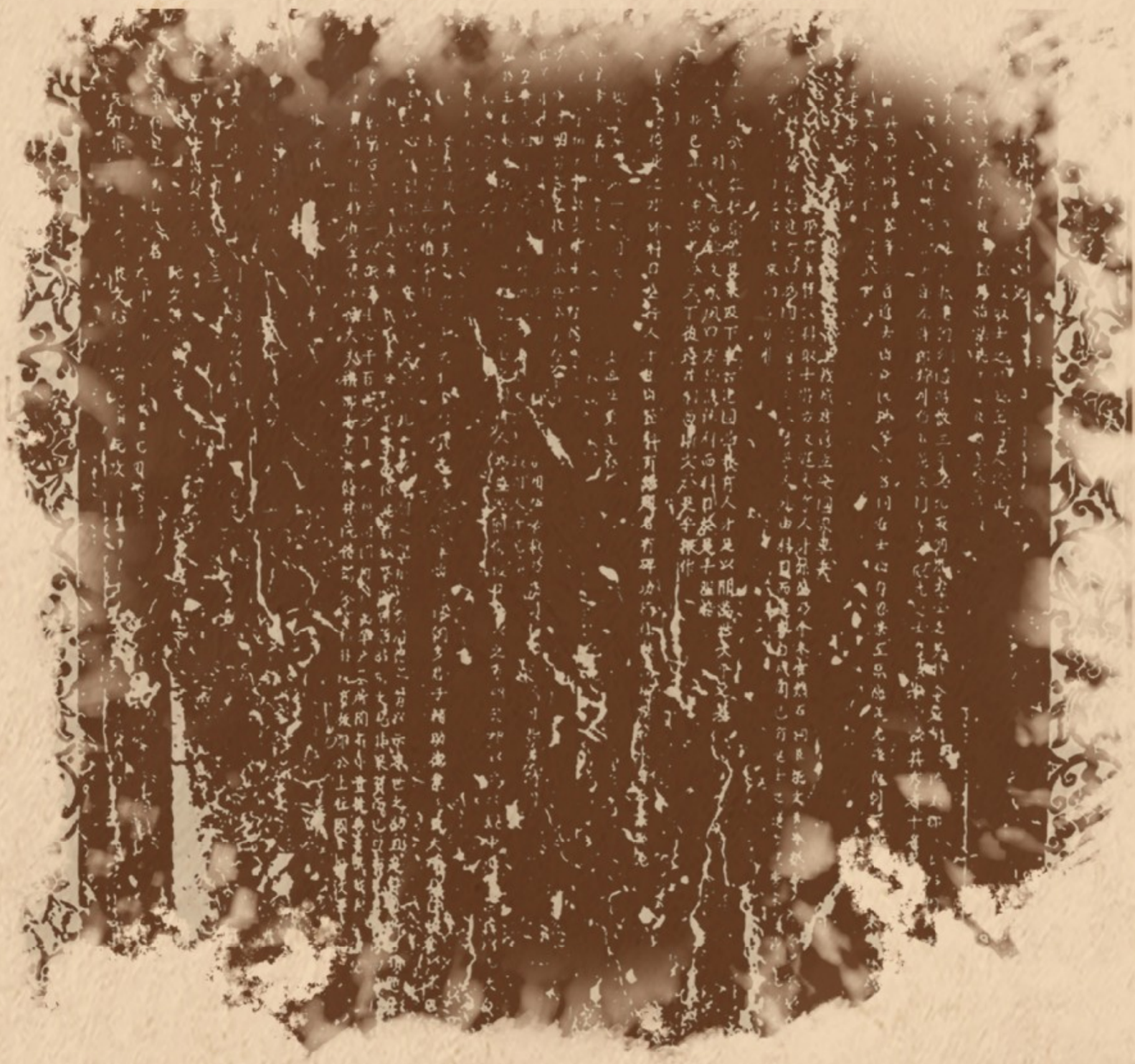

Những bài ký trên bia là kết tinh trí tuệ của nhiều thế hệ trí thức, là kinh nghiệm về đạo làm người, đạo trị quốc của dân tộc Việt Nam.

Những người soạn nội dung bài kí văn bia đều là các danh nho bậc nhất đương thời của Đại Việt, như các tiến sĩ: Thân Nhân Trung, Đỗ Nhuận, Đào Cử, Đàm Văn Lễ, Lê Ngạn Tuấn, Nguyễn Đôn Phục, Lưu Hưng Hiếu, Lê Trung, Vũ Duệ,...

Ngay từ bài ký soạn cho khoa thi đầu tiên được dựng bia, khoa thi năm Đại Bảo 3 (1442), Hàn lâm viện Thừa chỉ, Đông các Đại học sĩ Thân Nhân Trung đã khẳng định: "Hiền tài là nguyên khí của quốc gia", hoặc "Sự lớn lao của nền chính trị bậc đế vương không gì quan trọng bằng việc trọng dụng nhân tài…". (Bài ký khoa thi năm 1448).

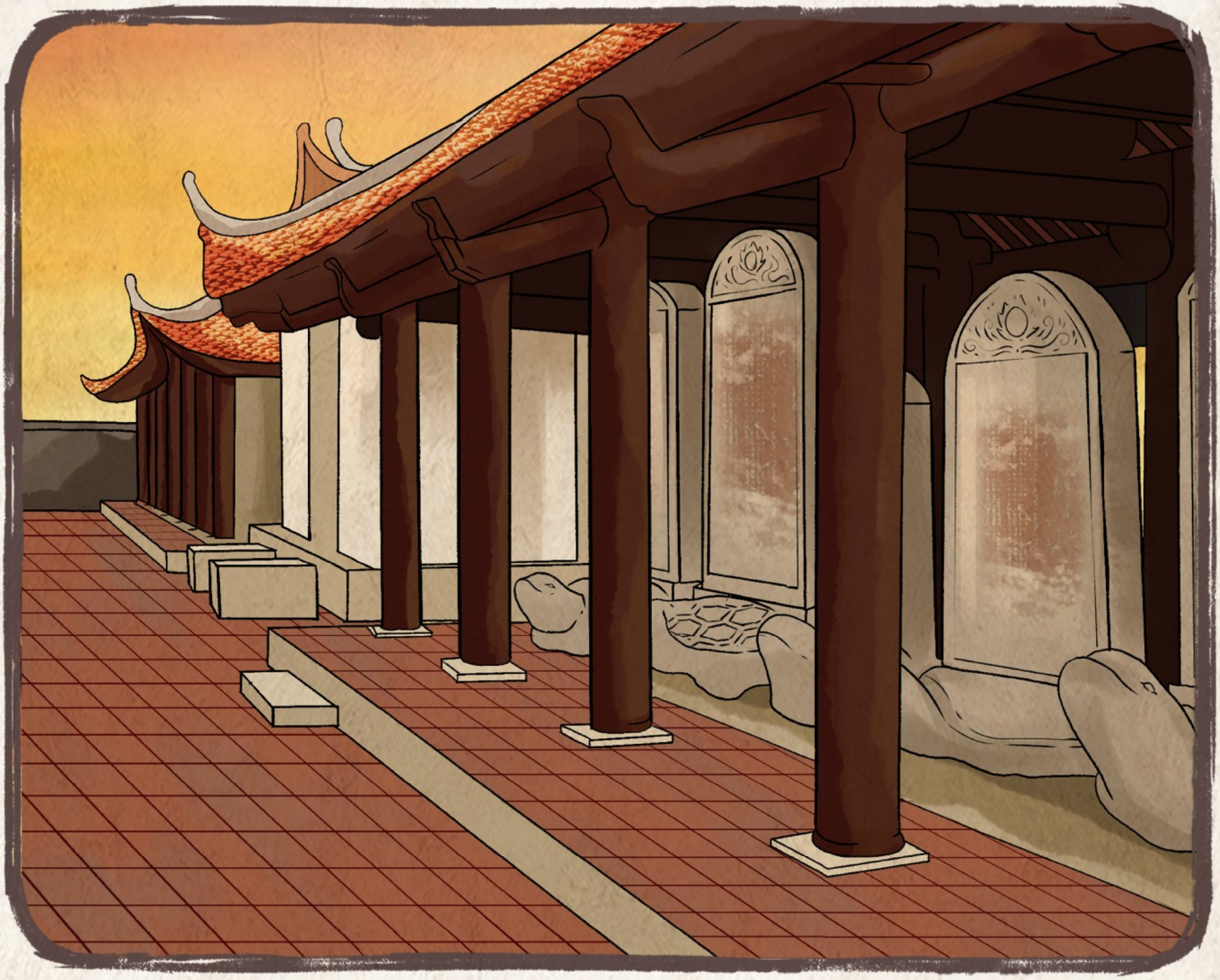

Lễ bộ thương thư Đông các đại học sĩ kiêm Quốc Tử Giám Tế tửu Lê Tung trong bài ký soạn cho khoa thi năm Hồng Thuận thứ 3 (1511) viết: "Vua nào muốn có trị bình, ắt phải coi việc dùng hiền kén sĩ làm việc đầu tiên"; "Đạo trị nước không gì quan trọng hơn nhân tài".

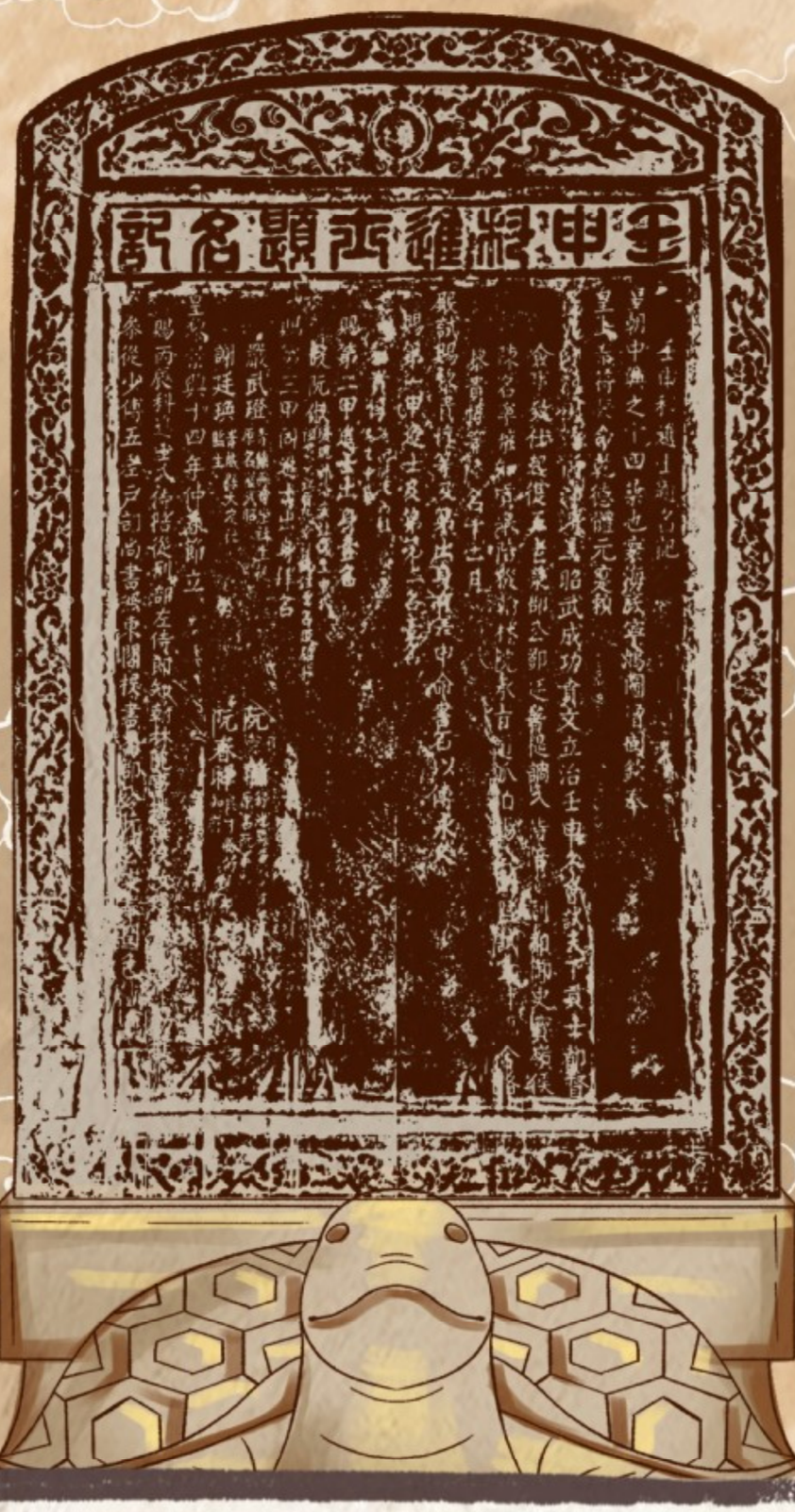

Ngay cả vào giai đoạn cuối của triều Lê Trung Hưng, vai trò của nhân tài vẫn được nhắc đến "Nhân tài chính là cây trăn, cây hộ của nước nhà vậy" (bài ký khoa thi năm 1763).

Trên những tấm bia Tiến sĩ ở đất Thăng Long, ngoài tên tuổi của các nhà khoa bảng, một số bia còn có danh tính của những người đã đóng góp tạo dựng vào sự hoàn thiện của các tấm bia này, đó là những người khắc chữ.

Chỉ có 5 người tham gia khắc chữ có tên trên bia Tiến sĩ, trong đó có 2 người là thợ đá, còn lại là sinh đồ, xã trưởng, bá hộ.

Người thợ đá đầu tiên khắc danh tính trên bia Tiến sĩ ở Văn Miếu - Quốc Tử Giám là Phạm Thọ Ích người làng Kiêu Kỵ, huyện Gia Lâm (nay thuộc TP Hà Nội). Tên của ông được khắc trên tấm bia khoa thi Giáp Thìn niên hiệu Bảo Thái thứ 5 (1724). Bia được khắc năm 1726 (Bảo Thái thứ 7). Trên tấm bia này ông tự xưng mình là thạch công - người thợ đá. Hàng chữ này viết ở diềm phía ngoài nên ít người để ý. Trên tấm bia của khoa thi Đinh Mùi, niên hiệu Bảo Thái thứ 8 (1727) ông viết tên mình vào bên trong, phía dưới tên tuổi của Trung thư giám học sinh, người xã Xuân Đỗ, huyện Gia Lâm là Nguyễn Đắc Thụy.

Hoàng Quang Trạch là người khắc tấm bia đề danh những người đỗ Tiến sĩ khoa Quý Sửu (1733) niên hiệu Long Đức năm thứ 2 đời Lê Thuần Tông; tấm bia này được dựng ngày 19 tháng 2 năm Giáp Dần (1734) niên hiệu Long Đức thứ 3. Dòng chữ mà ông nói về mình trên bia là: "Xã trưởng xã Gia Đức, huyện Thủy Đường là Hoàng Quang Trạch vâng khắc chữ".

Sinh đồ Lê Nguyễn Diệu xã An Hoạch, tổng Quảng Chiếu, huyện Đông Sơn, xứ Thanh Hoa (nay thuộc xã Đông Tân, huyện Đông Sơn, Thanh Hóa) lưu tên mình trên tấm bia đề danh những người đỗ Tiến sĩ khoa Kỷ Mùi (1739) niên hiệu Vĩnh Hựu năm thứ 5 đời Lê Ý Tông và bia đề danh những người đỗ Tiến sĩ khoa Quý Hợi (1743) niên hiệu Cảnh Hưng năm thứ 4 đời Lê Hiển Tông. Hai tấm bia này, một tấm dựng ngày mồng 4, một tấm dựng ngày 12 tháng 10 năm Giáp Tý (1744) niên hiệu Cảnh Hưng thứ 5, và phía cuối nội dung bia đều có dòng chữ "Sinh đồ người xã An Hoạch, huyện Đông Sơn là Lê Nguyễn Diệu vâng khắc chữ".

Bá hộ Lê Khắc Thực là người thứ tư, ông khắc tên mình trên tấm bia đề danh những người đỗ Tiến sĩ khoa Bính Dần (1746) niên hiệu Cảnh Hưng năm thứ 7 đời Lê Hiển Tông. Tấm bia này dựng ngày 16 tháng 9 năm Đinh Mão (1747) niên hiệu Cảnh Hưng năm thứ 8.

Điều đặc biệt là không chỉ có mình Lê Khắc Thực khắc nội dung bia mà đây là công trình của tập thể nhưng duy nhất có ông để lại tên họ qua hàng chữ ở cuối tấm bia: "Bá hộ Lê Khắc Thực cùng toàn đội vâng khắc chữ".

Lê Văn Lộc, là thợ đá, quê ở thôn Nhuệ, xã An Hoạch, tổng Quảng Chiếu, huyện Đông Sơn, xứ Thanh Hoa (nay thuộc làng Nhồi, xã Đông Tân, huyện Đông Sơn, Thanh Hóa) khắc tên mình trên tấm bia đề danh những người đỗ Tiến sĩ khoa Quý Mùi (1763) niên hiệu Cảnh Hưng năm thứ 24 đời Lê Hiển Tông. Tấm bia này dựng ngày mồng 2 tháng 12 năm Quý Mùi (1763) niên hiệu Cảnh Hưng thứ 24.

Lê Văn Lộc là người khắc chữ cuối cùng đề tên mình trên bia Tiến sĩ với hàng chữ: "Lê Văn Lộc thợ đá, người thôn Nhuệ, xã An Hoạch, huyện Đông Sơn vâng mệnh khắc chữ".

Nhà Mạc từ khi thành lập tháng 6 năm Đinh Hợi (1527) cho đến khi phải rút chạy khỏi kinh đô Thăng Long cuối năm Nhâm Thìn (1592) đã tổ chức được hơn 20 khoa thi tiến sĩ; trong khi đó chỉ có một tấm bia duy nhất ghi tên những người thi đỗ Tiến sĩ khoa thi đầu tiên năm Kỷ Sửu (1529).

Đến đời Mạc Mục Tông ở ngôi, vào năm Nhâm Ngọ (1582) một đại quan là Trần Thì Thầm tâu xin dựng bia đề tên các tiến sĩ của các khoa thi đời trước, nhưng vua Mạc Mục Tông cho rằng bấy giờ đất nước đang gặp khó khăn nên không đồng ý với đề xuất đó.

82 bia Tiến sĩ là những di vật giá trị bậc nhất của di tích Văn Miếu- Quốc Tử Giám, niềm tự hào của nền văn hóa giáo dục dân tộc đã tạo nên và lưu giữ được một pho "sử đá" có giá trị về nhiều mặt như giá trị lịch sử và giá trị mỹ thuật của bia Tiến sĩ.

Nội dung những bài văn bia do phải tuân theo khuôn khổ, nội dung nhất định, nên không tránh khỏi nhiều đoạn trùng lặp. Nhưng qua pho "sử đá" đồ sộ đó có thể thấy được quan điểm về giáo dục thời phong kiến được nói đến nhiều lần trong mục đích dựng bia đồng thời cho biết không khí học hành thi cử, họ tên của các bậc danh nho và các địa phương, các dòng họ có truyền thống khoa bảng.

Bia Tiến sĩ cho biết số người dự thi đồng thời qua văn bia còn có tìm thấy tên họ của nhiều vị đã từng được nhắc đi nhắc lại nhiều lần trong các sách sử Việt Nam. Đó là những người có công lao lớn đối với nước với dân như Nhà sử học Ngô Sĩ Liên, Ngô Thì Nhậm, Lương Thế Vinh, Lê Qúy Đôn,...

Năm 1863, Bố chánh Hà Nội là Hoàng giáp Lê Hữu Thanh, cùng Hà Ninh Tổng đốc Tôn Thất Hàm và Án sát Hà Nội Đặng Tá đứng lên quyên tiền xây dựng lại nhà bia đã đổ nát, phía đông và tây mỗi bên hai dãy, mỗi dãy 11 gian để che cho 82 tấm bia Tiến sĩ khỏi bị gió mưa bào mòn.

Trong thời kỳ kháng chiến chống Mỹ, để tránh bom đạn, các tấm bia tiến sĩ được chôn trong cát và bao quanh bằng tường bê tông.

Năm 1994, công trình bảo vệ bia tiến sĩ được xây dựng từ nguồn kinh phí của nhà nước, tài trợ của công ty American Express của Mỹ thông qua Quỹ hòa giải Đông Dương. Tám nhà che bia được thiết kế theo phong cách kiến trúc thời Hậu Lê, dung dị, trang nghiêm, hài hòa với khung cảnh của khu vườn bia, Khuê Văn Các, giếng Thiên Quang và cổng Đại Thành

DỰNG BIA TIẾN SĨ TẠI VĂN MIẾU QUỐC TỬ GIÁM

Chịu trách nhiệm xuất bản, nội dung
Giám đốc - Tổng Biên tập: Trần Chí Đạt

Biên tập sách điện tử: Nguyễn Tiến Phát - Bùi Hữu Lộ

Trình bày sách: Công ty cổ phần Vietsoftpro

Trình bày bìa: Công ty cổ phần Vietsoftpro

Đối tác liên kết:
Trung tâm hoạt động Văn hoá Khoa học Văn Miếu - Quốc Tử Giám
58 - Quốc Tử Giám - Đống Đa - Hà Nội

Số xác nhận đăng ký xuất bản: 916-2024/CXBIPH/17-29/TTTT
Số quyết định xuất bản: 19/QĐ-NXB TTTT ngày 10/4/2024
Nộp lưu chiểu Quý II năm 2024
Mã ISBN: 978-604-80-9329-7 **Sách không bán**

車書共道今天下
科甲聯題古學宮